

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.40>

СТАТУС ПРОКУРОРА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Колос М.

*доктор юридичних наук, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
ім. І. Малиновського Національного
університету «Острозька академія»
ORCID: 0009-0002-2357-8406
e-mail: mykhailo.kolos@oa.edu.ua*

Стрельбіцька Л.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри державно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
ім. І. Малиновського Національного
університету «Острозька академія»
ORCID: 0000-0003-3657-2783
e-mail: lesia.strelbitska@oa.edu.ua*

Колос М., Стрельбіцька Л. Статус прокурора на стадії досудового розслідування в контексті засади змагальності кримінального провадження.

У статті досліджується процесуальний статус прокурора на стадії досудового розслідування в контексті реалізації принципу змагальності у кримінальному провадженні. Проаналізовано нормативну регламентацію повноважень прокурора відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України, окреслено їхній зміст та визначено вплив на дотримання процесуального балансу між сторонами обвинувачення та захисту. Автори розкривають, що статус прокурора не є статичним або універсальним, а проявляється по-різному залежно від функціонального навантаження конкретної процесуальної ситуації. Зокрема, у контексті звернення з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, надання або обмеження доступу до матеріалів розслідування до його завершення, а також відкриття матеріалів іншій стороні. У кожному з цих випадків прокурор проявляє різний вид процесуальної активності, що суттєво впливає на баланс сторін.

Науковим дослідженням підкреслено, що реалізація змагальності на досудовому етапі провадження має свою специфіку, яка пов'язана з тим, що прокурор виконує не лише функцію сторони обвинувачення, а й здійснює процесуальне керівництво розслідуванням. Ця подвійна роль зумовлює необхідність особливої уваги до механізмів забезпечення рівності сторін, зокрема щодо доступу до доказів, можливості ставити під сумнів достовірність свідчень, ініціювати перевірку доказів на предмет їх допустимості тощо. Обґрунтовано, що ефективність реалізації прокурором своїх повноважень має безпосередній вплив на справедливість кримінального провадження в цілому.

У публікації систематизовано ключові підходи національної доктрини до тлумачення статусу прокурора, проаналізовано судову практику. Особливу увагу приділено аналізу відповідних правових позицій Європейського суду з прав людини. Указано на ключове значення дотримання принципу рівності сторін та процесуального паритету в досудовому провадженні як передумови допустимості доказів, що передаються до суду. Здійснено комплексний аналіз функцій, прав та обов'язків прокурора на досудовому етапі, зроблено висновки про необхідність їх чіткого розмежування і практичної реалізації відповідно до європейських стандартів справедливого судочинства.

Ключові слова: змагальність, прокурор, завершення досудового розслідування, кримінальне провадження, процесуальний статус, засади кримінального процесу, ЄСПЛ.

Kolos M., Strelbitska L. Status of the prosecutor at the stage of pre-trial investigation in the context of the principle of competitive criminal proceedings.

The article examines the procedural status of the prosecutor at the pre-trial investigation stage in the context of the implementation of the principle of competitiveness in criminal proceedings. The author analyzes the statutory regulation of the prosecutor's powers under the current Criminal Procedure Code of Ukraine, outlines their content and determines the impact on the procedural balance between the prosecution and defense. The authors reveal that the status of a prosecutor is not static or universal, but manifests itself in different ways depending on the functional load of a particular procedural situation. In particular, in the context of applying for temporary access to things and documents, granting or restricting access to the investigation materials until its completion, and disclosing materials to the other party. In each of these cases, the prosecutor performs a different type of procedural activity, which significantly affects the balance of the parties.

The study emphasizes that the implementation of competitive proceedings at the pre-trial stage has its own specifics, which is related to the fact that the prosecutor performs not only the function of the prosecution, but also provides procedural guidance to the investigation. This dual role necessitates special attention to the mechanisms for ensuring equality of the parties, in particular, access to evidence, the ability to question the reliability of testimony, to initiate an examination of evidence for its admissibility, etc. It is substantiated that the effectiveness of the prosecutor's exercise of his/her powers has a direct impact on the fairness of criminal proceedings in general.

The publication systematizes the key approaches of the national doctrine to the interpretation of the prosecutor's status and analyzes the case law. Particular attention is paid to the analysis of the relevant legal positions of the European Court of Human Rights. The author emphasizes the key importance of observing the principle of equality of parties and procedural parity in pre-trial proceedings as a prerequisite for the admissibility of evidence submitted to court. A comprehensive analysis of the functions, rights and obligations of the prosecutor at the pre-trial stage is made, and conclusions are drawn about the need for their clear delineation and practical implementation in accordance with European standards of fair trial.

Key words: competitiveness, prosecutor, completion of pre-trial investigation, criminal proceedings, procedural status, principles of criminal procedure, ECHR.

Постановка проблеми. Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та виконання інших завдань кримінального провадження має здійснюватись у повній відповідності до належної правової процедури. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України містить багато положень, спрямованих на всебічне та об'єктивне встановлення фактів, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а також ухвалення справедливого рішення. Водночас окремі норми, які регламентують процесуальні права та обов'язки учасників кримінального судочинства, а також механізми їх реалізації на досудових стадіях, досі не повною мірою враховують принцип змагальності. Це нерідко на практиці призводить до порушень прав сторін процесу, зокрема до обмеження можливостей захисту досягати здійснення своїх законних інтересів.

Принцип змагальності як основоположний у кримінальному процесі, що забезпечує баланс прав і обов'язків сторін обвинувачення та захисту, полягає в тому, що кожна зі сторін має рівні можливості для надання доказів, формування правової позиції та аргументації своєї позиції перед судом. Проте на стадії досудового розслідування прокурор не тільки виступає стороною обвинувачення, а й виконує функцію процесуального контролю за дотриманням закону.

Мета дослідження – всебічний аналіз процесуального статусу прокурора на стадії досудового розслідування в аспекті реалізації засади змагальності кримінального провадження, з урахуванням як національного законодавства і практики, так і практики Європейського суду з прав людини.

Стан опрацювання проблематики. Проблемам змагальності на окремих стадіях кримінального судочинства приділено значну увагу в наукових дослідженнях таких науковців, як Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, С.О. Ковальчук, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, М.А. Маркуш, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, О.Г. Яновська та ін. Статус прокурора у кримінальному провадженні у різних його проявах досліджували В.С. Зеленецький, О.Р. Михайленко, В.Т. Нор, І.В. Рогатюк, І.В. Гловюк, В.І. Малюга, М.В. Руденко та інші.

Виклад основного матеріалу. Змагальність сторін є однією із фундаментальних засад кримінального процесу, що забезпечує рівноправність сторін у кримінальному провадженні. Повна назва цієї засади звучить як “змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості” (п. 15 ст. 7 КПК України) [1]. Тож частина засади змагальності чітко вказує, що вона реалізується в суді, зокрема, у доказовій діяльності на стадії судового провадження. Проте змагальність, хоч і у специфічному вигляді, присутня також і на стадії досудового розслідування. І саме як вона буде реалізована тут, насправді й визначатиме надалі її здійснення під час розгляду справи у суді. Зокрема, у своїй практиці ЄСПЛ нагадує, що навіть якщо першочерговою метою статті 6 Конвенції у тому, що стосується кримінального провадження, є забезпечення справедливого розгляду «судом», уповноваженим встановлювати обґрунтованість «будь-якого висунутого... кримінального обвинувачення», це не означає, що стаття не застосовується до досудового провадження. Отже, стаття 6 Конвенції – особливо її пункт 3 – може застосовуватися ще до того, як справу передано до суду, якщо та тільки тією мірою, якою справедливість суду може бути підірвана початковим недотриманням її положень [2]. У контексті змагальності на стадії досудового розслідування обґрунтованим є підхід, згідно з яким положення підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції становлять собою конкретизовані елементи права на справедливий судовий розгляд, гарантованого пунктом 1 цієї статті, і повинні враховуватися з урахуванням специфіки саме цієї стадії провадження. Європейський суд з прав людини не обмежується аналізом ізольованих процесуальних моментів, а здійснює оцінку загальної справедливості усього кримінального провадження, включно з досудовим етапом. У цьому контексті особливе значення має функціональна роль прокурора як процесуального керівника досудового розслідування. Саме від ефективності, об’єктивності та неупередженості виконання прокурором своїх функцій залежить належна реалізація принципу змагальності, оскільки він виступає не лише стороною обвинувачення, але й гарантом дотримання прав іншої сторони та загальної процесуальної рівноваги.

На думку Яновської О.Г., “в структурі принципу змагальності доцільно виокремлювати лише два основних елементи: 1) наявність сторін; 2) активність сторін” [3]. Активність сторін у кримінальному процесі є безпосереднім проявом виконання ними закріплених процесуальних функцій, що витікає з самої природи змагального провадження. У межах кримінального процесу сторони представляють собою об’єднання учасників, згуртованих навколо спільних інтересів і цілей, причому кожна з них реалізує специфічну, виключно їй притаманну процесуальну роль. Принципова відмінність їхніх функцій визначає зміст і характер участі сторін у процесі, а також обумовлює їхню активність у досягненні процесуальних завдань. Ключовим критерієм у розмежуванні сторін виступає саме антагонізм процесуальних позицій, що формує динаміку провадження та забезпечує реалізацію змагального принципу як засобу досягнення об’єктивної істини.

Процесуальний статус прокурора визначає його місце та роль у кримінальному провадженні. Це поняття включає сукупність його прав, обов’язків та повноважень, встановлених законом. Зокрема, прокурор наділений такими ключовими аспектами процесуального статусу як функції та повноваження. Також до процесуального статусу прокурора входять процесуальні обов’язки. В КПК України бачимо також і права прокурора (скажімо, право доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, внесених ними, керівниками, першими заступниками чи заступниками керівників або прокурорами прокуратур нижчого рівня [1]). Звичайно, ще О.Р. Михайленко звернув увагу на недопустимість та необґрунтованість зведення поняття «правового статусу» лише до сукупності прав та обов’язків (повноважень), оскільки це поняття значно складніше за своєю юридичною природою. Воно включає низку структурних елементів, скажімо, таких як: громадянство, правосуб’єктність, правоздатність, повноваження, компетенція, законні інтереси, функції, принципи діяльності, відповідальність, гарантії незалежності та безпеки, правосвідомість, статутні правовідносини, наявність відповідних правових норм, без яких загалом не може бути правового статусу [4, с. 22]. Безкровний Є.А., узагальнюючі складові правового статусу прокурора, включає до них: особливий порядок призначення та звільнення з посади, притягнення до юридичної відповідальності, права й обов’язки, повноваження, правові та соціальні гарантії прокурорської діяльності [5, с. 82]. Проте в межах цього дослідження, зважаючи на певний його обсяговий ліміт, вважаємо за потрібне зупинитись на статусі прокурора як-от його функцій, прав та обов’язків (повноважень), як найбільш істотних для здійснення принципу змагальності.

Як підкреслює Юрчишин В.М., “діяльність прокурора в сучасному кримінальному процесі України набула великого значення. Вона дістає вияв у різних напрямках його діяльності. Одні з них є основними й тому цілком обґрунтовано називаються функціями прокурора. Інші такими не є, проте в юридичній літературі їх також іноді іменують функціями прокурора” [6, с. 108]. Визнання будь-якого аспекту діяльності прокурора як самостійної функції слід розглядати як надмірно узагальнений підхід, що не враховує складну структуру та багатовимірність його процесуальної ролі. Така позиція нівелює змістовні відмінності між окремими видами повноважень прокурора та не дає змоги чітко окреслити межі його функціонального призначення в системі кримінального провадження. Термін «функція» в Словнику української мови одним зі значень має «робота когось, чого-небудь, обов’язок, коло діяльності когось, чогось» [7]. Таким чином, підсумовує Юрчишин В.М. “функціями, у тому числі й кримінальними процесуальними, можуть бути не окремі процесуальні дії чи рішення, а певне «коло діяльності» [6, с. 108]. Ця позиція видається слушною, адже кримінальними процесуальними функціями, дійсно доцільно вважати не ізольовані процесуальні дії чи окремі рішення, а цілісні напрями діяльності, що охоплюють певну сукупність взаємопов’язаних дій, спрямованих на досягнення визначеного процесуального результату. Такий підхід дозволяє розглядати функцію як структуровану систему активності суб’єкта, що реалізується в межах відповідної процесуальної ролі та має внутрішню логіку розвитку, послідовність і спрямованість. Він сприяє більш глибокому розумінню сутності функцій у кримінальному процесі, їх значення для забезпечення ефективності, балансу сторін та дотримання принципу змагальності.

Як суб’єкт кримінального провадження на стадії досудового розслідування прокурор виконує як наглядові, так і процесуальні функції. Він контролює діяльність слідчих, погоджує процесуальні документи, підтримує обвинувачення та вирішує питання щодо можливості направлення справи до суду або її закриття. Згідно зі статтею 36 Кримінального процесуального кодексу України, прокурор має широкі повноваження, включаючи: процесуальне керівництво досудовим розслідуванням; підтримання державного обвинувачення в суді; контроль за додержанням законності під час розслідування; участь у розгляді судових клопотань під час досудового провадження [1].

Функції прокурора на стадії досудового розслідування – це нагляд за дотриманням законності органами слідства, процесуальне керівництво розслідуванням. Також прокурор здійснює свою діяльність на досудовому розслідуванні з розумінням, що тут закладаються основи його наступної функції – представництво державного обвинувачення в суді. Повноваження прокурора включають здійснення процесуальних дій, погодження або скасування постанов слідчого, прийняття рішень щодо кваліфікації злочинів тощо. Процесуальні обов’язки прокурора на стадії досудового розслідування охоплюють наступні: забезпечення прав усіх учасників кримінального провадження, відкриття матеріалів слідства, контроль за дотриманням прав людини та інші.

На стадії досудового розслідування прокурор відіграє ключову роль, оскільки здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, контролює діяльність органів досудового слідства, повідомляє особі про підозру, затверджує чи відмовляє у затвердженні обвинувального акта, змінює його або ж складає самостійно та здійснює інші повноваження, відповідно до кримінальних процесуальних норм. Водночас, його повноваження та статус мають відповідати принципам справедливості, рівності сторін і дотримання прав людини.

Процесуальний статус прокурора є запорукою належного здійснення кримінального провадження та має відповідати стандартам справедливого судочинства. В історичному контексті, попри суттєві зміни в процесуальному статусі прокурора в Україні після відновлення незалежності України у 1991 році, як підсумовує Юрчишин В.М. “незмінною залишилася відповідальність прокурора за функціональну єдність діяльності не лише сторони обвинувачення, яку він по суті очолює на стадії досудового розслідування, а й діяльності всіх учасників цієї стадії.” [8, с. 24]

Повноваження прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, передбачені в ч. 2 ст. 36 КПК України. Кожна з наведених там 20 позицій має більший чи менший, прямий чи опосередкований (а подекуди дуже опосередкований) вплив на реалізацію принципу змагальності, як на стадії досудового розслідування, так і кримінального провадження загалом. Наприклад, повноваження скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих (п. 7), особливо якщо воно здійснюється за скаргою сторони захисту виглядає цілком таке, яке сприяє реалізації принципу змагальності. Проте навіть побіжний аналіз наказу Офісу Генерального прокурора “Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні” № 309 від 30.09.2021 р.

виявляє обов'язок прокурорів при здійсненні їх повноважень проводити моніторинг даних, які можуть свідчити про можливі порушення вимог кримінального процесуального законодавства України (п. 3) [9], і зміст цього обов'язку має однозначне забезпечення функції обвинувачення.

На стадії досудового розслідування змагальність може бути обмеженою через значні повноваження прокурора. Зокрема: прокурор контролює збирання доказів та визначає їх допустимість, він приймає рішення щодо повідомлення про підозру, обрання запобіжних заходів та закриття кримінального провадження. Процес відкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні на підставі ст. 290 КПК відбувається за ініціативою прокурора, що може створювати ризики нерівності доступу сторін до доказів.

У європейській практиці підкреслюється важливість дотримання паритету сторін на всіх етапах кримінального процесу. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на необхідності забезпечення рівних можливостей для захисту й обвинувачення (наприклад, у справі «Надточій проти України»). Дослівно у згаданій справі (про притягнення до адміністративної відповідальності за порушення норм Митного кодексу, проте за сталою позицією ЄСПЛ відповідно до змісту застосовуваних санкцій такі митні правопорушення, мають ознаки, притаманні «кримінальному обвинуваченню» у значенні статті 6 Конвенції) ЄСПЛ підкреслив: «принцип рівності сторін – один із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду – передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом» [10].

Зміст ч. 5 ст. 223 КПК України (про отримання під час проведення слідчої чи розшукової дії таких доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення) демонструє ключову роль прокурора як гаранта об'єктивності та змагальності в кримінальному процесі на стадії досудового розслідування. Обов'язок прокурора долучати докази, які можуть свідчити про невинуватість особи, прямо спрямований на забезпечення балансу сторін і запобігання односторонньому чи упередженому розслідуванню. Оскільки прокурор не має права ігнорувати докази, які суперечать обвинуваченню, це підкреслює необхідність повноти слідчих дій. Такий підхід підкреслює, що прокурор не є стороною, яка будь-що прагне засудження, а виконує функцію неупередженого процесуального керівника. Також включення до матеріалів досудового розслідування відомостей на користь особи та їх передача суду у визначених випадках створює процесуальні умови для реалізації права підозрюваного на ефективний захист, що є важливим компонентом змагальності. Саме завдяки цьому обов'язку прокурора, суд отримує доступ до всебічної інформації, а не лише до обвинувачення. Звісно, зазначений в ч. 5 ст. 223 КПК України обов'язок стосується не тільки прокурора, а й слідчого, проте здійснення прокурором функції нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування забезпечує процесуальний контроль законності на цій стадії.

Статус прокурора по різному проявляється у ситуаціях, коли відбувається отримання інформації про зміст документів чи інших матеріалів кримінального провадження на досудовому розслідуванні. КПК України передбачає три такі випадки, це: 1) тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160); 2) ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221); 3) відкриття матеріалів іншій стороні (ст. 290). Функціональне призначення кожного з названих інститутів, визначених нормами КПК України відмінне, а також відмінною є процесуальна роль прокурора у цих випадках на стадії досудового розслідування. У ситуації отримання тимчасового доступу до речей і документів через клопотання до слідчого судді, прокурор реалізує функцію ініціатора процесуальних рішень, пов'язаних із тимчасовим обмеженням прав особи на володіння чи користування інформацією або речами. У даному випадку прокурор є стороною, яка звертається до слідчого судді із клопотанням про надання тимчасового доступу до речей і документів, що обмежує право власності або таємницю кореспонденції, професійну або банківську таємницю. Тут статус прокурора є активним і ініціативним – він виступає як суб'єкт звернення до суду з метою забезпечення доказування. Точно таким же активним суб'єктом за ст. 160 КПК України виступатиме сторона захисту. І принаймні з формальної точки зору, вони є рівними суб'єктами в реалізації цього інституту.

Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення за ст. 221 КПК України передбачає ситуацію, коли прокурор (або слідчий за погодженням із ним) хоч і зобов'язаний задовольнити клопотання сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про надання для них матеріалів досудового розслідування

для ознайомлення, але при цьому може відмовити стороні захисту у наданні доступу до певних матеріалів досудового розслідування, якщо це може зашкодити інтересам слідства (як і щодо матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві). У цьому контексті прокурор виконує функцію контролю за дотриманням балансу між правами сторони захисту і публічним інтересом, забезпечуючи охорону інтересів слідства. Його статус проявляється як уповноваженої особи, що здійснює дискреційне оцінювання обґрунтованості запитів і ухвалює рішення щодо надання чи обмеження доступу. В будь-якому разі, відмова має бути підставною і обґрунтованою у відповідному процесуальному рішенні. Наприклад, у справі «Л.Т. проти України» 10 липня 2014 року заявниця подала письмове клопотання до районного суду про доступ до документів з матеріалів справи, у тому числі акту судово-психіатричної експертизи. Посилаючись на своє клопотання від 04 липня 2014 року, вона зазначила, що прокурор відмовив їй у наданні доступу, і вказала, що вона бажала б оскаржити цей акт до суду. В матеріалах справи відсутня відповідь на це клопотання. ЄСПЛ у цій справі постановив, що було порушено пункт 1 і підпункт «с» пункту 3 статті 6 Конвенції [11].

За умов процедури відкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні (ст. 290 КПК) прокурор зобов'язаний забезпечити належний доступ сторони захисту до всіх матеріалів, які можуть бути використані в суді. На цьому етапі прокурор реалізує функцію завершального контролю за повнотою досудового розслідування та гарантії змагальності процесу. Він зобов'язаний відкрити стороні захисту всі наявні у нього матеріали, як ті, що обґрунтовують підозру, так і ті, що можуть її спростовувати. Тут статус прокурора виявляється не як дискреційний чи ініціативний, а як зобов'язуючий, оскільки норма прямо передбачає обов'язок прокурора безальтернативно реалізувати принцип відкритості та забезпечити змагальність сторін. Зокрема, прокурор має забезпечити, щоб «...для доведення допустимості результатів НСРД мають бути відкриті не тільки результати цих дій, а й документи, які стали правовою підставою їх проведення (клопотання слідчого, прокурора, їх постанови, доручення, ухвала слідчого судді), оскільки змістом цих документів сторони можуть перевірити дотримання вимог кримінального процесуального закону стосовно негласних слідчих (розшукових) дій...» [12]

У справі “Черніка проти України” (рішення від 12 березня 2020 року) ЄСПЛ зауважив про обсяг урівноважуючих факторів, необхідних для того, щоб судовий розгляд вважався справедливим, у випадку використання показань відсутнього свідка. І один з цих факторів (а саме третій) повною мірою реалізується якраз на досудовому розслідуванні, а двоє інших опосередковано залежать від активності сторін під час досудового розслідування. Такими урівноважуючими факторами, на думку Суду, є:

(i) можливість, якою заявник скористався під час провадження на національному рівні, викласти власну версію подій, поставити під сумнів достовірність показань відсутніх свідків і вказати на будь-які неузгодженості в їхніх показаннях;

(ii) наявність додаткових підтверджуючих доказів;

(iii) участь заявника в очних ставках зі свідками під час досудового слідства і можливість перекресного допиту під час першого судового розгляду [13].

Цікаво, що у справі “Черніка проти України” щодо третього потенційного врівноважуючого фактора (можливість допитати свідків на стадії досудового слідства) заявник стверджував, що “ця можливість не могла становити належну гарантію, оскільки на стадії досудового слідства (коли проводилися очні ставки) сторона захисту не мала доступу до доказів у матеріалах справи на національному рівні” [13].

Безперечно, обмеженість доступу заявника до матеріалів кримінального провадження на етапі досудового розслідування є значущим аспектом при оцінюванні справедливості кримінальної процедури. Водночас, ця обставина не є автоматично вирішальною для визнання порушення, оскільки в окремих випадках, зокрема коли на цьому етапі проводяться очні ставки, процес збирання доказової бази ще не досягає завершеного вигляду, що є об'єктивно зумовленим природою досудового слідства.

У наведеному рішенні у справі «Черніка проти України» ЄСПЛ звернув увагу на те, що під час досудового слідства між заявником та кількома свідками було проведено очні ставки. При цьому заявник наголошував, і Уряд цього не заперечував, що ані він, ані його захисники на цьому етапі не мали можливості ознайомитися з матеріалами провадження. Відповідно до редакції статті 218 КПК України, чинної на момент подій (2008 рік), доступ до повного обсягу матеріалів справи надавався лише після завершення досудового слідства, тобто перед передачею справи до суду. Очні

ставки, які проводилися до закінчення досудового розслідування, не могли бути визнані еквівалентом ефективного перехресного допиту, оскільки на той момент захист був позбавлений інформаційної повноти, необхідної для належної підготовки до допиту свідків. Фактично, лише після відкриття матеріалів провадження заявник отримав реальну можливість реалізувати свої процесуальні права у повному обсязі. У зв'язку з цим Суд констатував, що хоча органи національної влади мали формальну можливість викликати ключових свідків для допиту у суді, вони не вжили необхідних заходів для цього, чим було порушено принципи справедливого судочинства [13].

У справі «Сітневський та Чайковський проти України» (рішення від 10 листопада 2016 року) ЄСПЛ навів приблизний невичерпний перелік критеріїв з практики Суду, які потрібно враховувати під час комплексного дослідження провадження з метою оцінки впливу процесуальних недоліків на справедливість кримінального провадження в цілому [14], серед яких, в цілях цього дослідження, варто виділити наступні:

– *У випадку застосування положення про недопустимість доказів, отриманих незаконним шляхом, скоріш за все провадження не буде справедливим в цілому.* Процесуальна поведінка прокурора, його контроль за дотриманням вимог КПК та інших нормативно-правових актів, що регулюють порядок збирання, фіксації та оцінки доказів, має критичне значення для забезпечення допустимості отриманої інформації. Якщо прокурор не забезпечує дотримання стандартів, зокрема при збиранні доказів, то такі матеріали можуть бути визнані недопустимими, що в свою чергу ставить під сумнів загальну справедливість провадження відповідно до практики ЄСПЛ. Відтак, прокурор виступає не лише стороною, зацікавленою в доведенні обвинувачення, але й процесуальним гарантом дотримання принципу законності.

– *Наявність у заявника можливості оскаржити допустимість доказу або заперечувати його використання.* Змагальність передбачає не лише рівність прав сторін, а й ефективний механізм для заперечення доказів, отриманих із порушенням права. Прокурор, реалізуючи свою функцію належним чином, зобов'язаний забезпечити прозорість походження доказів і дотримання процесуального порядку. Це створює підґрунтя для належної реалізації права сторони захисту на заперечення допустимості відповідних доказів, що є ключовим для справедливості процесу.

– *Якість доказу, та чи не викликали обставини, за яких було отримано такий доказ, сумнівів у його допустимості та достовірності, з урахуванням ступеню та характеру застосування будь-якого примусу.* Процесуальна якість дій прокурора впливає на те, наскільки докази будуть визнані надійними. Якщо в ході досудового розслідування допущено порушення (наприклад, застосування примусу, незаконний обшук тощо), це може поставити під сумнів не лише допустимість, а й достовірність доказів. У таких випадках прокурор має обов'язок оцінити обставини їх отримання та, в разі необхідності, відмовитися від використання таких матеріалів, тим самим запобігаючи системним порушенням Конвенції.

– *Якщо доказ було отримано незаконним шляхом, або незаконність, що розглядається, була спричинена порушенням іншої статті Конвенції – має враховуватись характер констатованого порушення.* Якщо доказ отримано з порушенням норм Конвенції (наприклад, за статтями 3 чи 8), прокурор має ініціювати відповідну перевірку законності дій слідчих органів, що унеможливить використання такого доказу в подальшому. Ігнорування таких порушень з боку прокурора може призвести до визнання судового провадження несправедливим у цілому через системне порушення прав людини, чи то на національному, чи то на міжнародному рівні.

– *Якщо йдеться про показання – суть показань, та чи відмовився від них заявник або змінив їх у встановленому законом порядку.* Показання як вид доказів потребують особливої уважності з боку прокурора щодо дотримання процесуальних гарантій під час їх отримання. Якщо особа відмовилася від наданих раніше свідчень, прокурор має з'ясувати підстави такого кроку, зокрема – чи мало місце психологічне або фізичне примушення.

– *Спосіб використання доказу, а також, зокрема, чи став доказ невід'ємною або значною частиною доказової бази, на якій ґрунтувався обвинувальний вирок, а також сила інших доказів у справі.* Прокурор, формуючи обвинувальний акт, має об'єктивно оцінити, наскільки конкретний доказ є вагомим елементом доказової бази. Якщо саме на незаконному доказі базується основна логіка обвинувачення, це може спричинити визнання вироку ухваленим з порушенням права (а зрідка – на національному рівні призвести до виправдального вироку). Відтак прокурор має не лише збирати докази, а й забезпечувати їхню якість, законність та збалансованість з іншими матеріалами справи.

Висновки. Процесуальний статус прокурора на стадії досудового розслідування є складним юридичним явищем, яке включає не лише права та обов'язки, а й низку інших елементів, зокрема функції, повноваження, принципи діяльності, гарантії неупередженості та незалежності. Реалізація принципу змагальності у кримінальному процесі суттєво залежить від активності, об'єктивності та професійності прокурора, оскільки саме він виступає як ключова фігура на етапі досудового розслідування та здійснює контроль за дотриманням прав усіх учасників провадження. У різних процесуальних ситуаціях статус прокурора проявляється по-різному. Практика ЄСПЛ демонструє, що недотримання змагальності на досудовому етапі може поставити під сумнів справедливості всього провадження, навіть якщо формальні права сторони були реалізовані на пізніших етапах. Забезпечення ефективної реалізації функцій прокурора у відповідності до принципу змагальності потребує як подальшого вдосконалення законодавства, так і формування практики правозастосування, орієнтованої на захист прав людини та забезпечення справедливого процесу. Статус прокурора на стадії досудового розслідування відіграє ключову роль у дотриманні принципу змагальності кримінального провадження. Україна має імплементувати у національну правову систему міжнародні стандарти з практики ЄСПЛ, що дозволить зміцнити справедливість та ефективність кримінального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Рішення у справі «Чопенко проти України» від 15 січня 2015 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-192473>.
3. Яновська О.Г. Зміст засади змагальності та правові умови її реалізації в кримінальному провадженні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 343–349. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000141477>.
4. Михайленко О.Р. Статус Генерального прокурора України: історія, теорія і сучасність. *Юридична Україна*. 2003. № 2. С. 20–25.
5. Безкровний Є.А. Правовий статус прокурора. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2019. Вип. 2. С. 78–85.
6. Юрчишин В.М. Теоретичні знання про функції прокурора в досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія ПРАВО. Випуск 31. Том 3. С. 107–110.
7. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. URL: <https://slovnnyk.ua/index.php>.
8. Юрчишин В. М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.09; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2016. 36 с.
9. Наказ Офісу Генерального прокурора “Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні” № 309 від 30.09.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>.
10. Рішення у справі «Надточій проти України» від 15 травня 2008 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404#Text.
11. Рішення у справі “Л.Т. проти України” від 06 червня 2024 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-237973>.
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду по справі № 751/7557/15-к від 16.01.2019 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79298340>
13. Рішення у справі “Черніка проти України” від 12 березня 2020 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-204446>.
14. Рішення у справі “Сітневський та Чайковський проти України” від 10 листопада 2016 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-181514>.